

De zege van de twijfel

Mirella van Markus in gesprek met filosoof René Gudé over vakantie. Illustratie Ellen Langendam

Is vakantie een veelbesproken thema binnen de filosofie?

Ja en het is een heftig thema. Het gaat dan niet over hardwerkende mensen die een paar weken vrij nemen om wat leuks te doen, maar over het actieve leven tegenover het niet-actieve, contemplatieve ofwel beschouwelijke leven. Vakantie als rustpunt om afstand te nemen van al je dagelijkse activiteiten.

Dat lijkt me goed om te doen!

Heel verstandig om zo nu en dan eens te reflecteren op de dagelijkse gang van zaken en te kijken of je wel de goede kant op gaat. Sterker nog, als niemand dit zou doen, zou filosofie helemaal niet bestaan! Eigenlijk is vakantie, het nietsdoen, de ledigheid, het medium van de filosofie. Een filosoof staat altijd in de vakantie-stand en dat maakt filosofie ook zo moeilijk.

Altijd in de vakantie-modus, daar word je toch gek van?

Hoe krijg je dat überhaupt voor elkaar?

Dat is een kwestie van trainen. Filosofen zijn getrainde buiten de dagelijkse gang van zaken staande figuren.

Hoe train ik dat dan?

Doorgaans word je in je dagelijks leven 'geleefd'. Op basis van beperkte kennis en intuïtie neem je beslissingen. Alle beslissingen zijn eigenlijk al genomen, je gaat naar je werk, maakt afspraken. Dat is prettig, het is helder en eigenlijk doe je gewoon maar wat. Maar je bent niet vrij. Je leeft niet je eigen leven.

Het alternatief is dat je jezelf buiten de dagelijkse gang van zaken plaatst.

Met de belofte dat je na lang nadenken erachter komt of je op de goede weg zit. Om daar achter te komen ga je enorm twijfelen, want niets is meer zeker. Je zoekt helemaal uit of je wel doet wat je echt wilt doen en wat voor mogelijkheden er zijn. Pas als je het helemaal zeker weet, stap je terug in je dagelijkse leven, neem je een beslissing en handel je ernaar.

Besef wel dat je het risico loopt dat je na lang nadenken, nog steeds twijfelt en uiteindelijk blijft steken in totale besluiteloosheid. Dat is het risico van filosofie en van vakantie.

Met gevolg dat ik straks depressief op het strand lig?

Ja, want we voelen ons eigenlijk het gelukkigst als het leven ons dwingt om beslissingen te nemen. Of het nu over trouwen gaat of over een baan, je moet kiezen anders mis je de boot.

Een beperkte keuzemogelijkheid vinden we dus prettig, maar in de vakantie is die keuzerijheid enorm!

De vrijheid die vakantie met zich meebrengt lijkt zaligmakend, maar werkt het tegenovergestelde. Enerzijds willen we niets liever dan ontsnappen uit 'de gevangenschap' van het dagelijkse leven en de vrijheid in. Zodra we daarin terecht komen, worden we door de hoeveelheid mogelijkheden overvallen en voelen we ons verloren en ongelukkig.

Dit is zo herkenbaar. Ik was vorige zomer drie maanden vrij, na een jaar lang zes dagen per week werken. De wereld lag voor me open, ik kon alles doen wat ik wilde. De vrijheid en

mogelijkheden overvielen me zo, dat ik een week apathisch op de bank heb gezeten, omdat ik even niet meer wist wat ik moest en wat ik echt wilde nu ineens alles mogelijk was.

Dan zijn er twee oplossingen: Terug 'de gevangenschap' van het dagelijkse leven in of de confrontatie met de vrijheid aangaan. Dat laatste is niet alleen een kwestie voor onszelf, ik geloof dat de hele mensheid wat met die vrijheid moet.

Wat bedoel je daarmee?

De mens is een sociaal probleemoplossend wezen en geneigd in goede samenwerking met anderen problemen op te lossen. Wij zijn als mens zelfs zo gericht op én goed in het oplossen van problemen, dat wij moeite hebben de situatie van vrijheid en mogelijkheden het hoofd te bieden.

Waarom hebben wij daar zo'n moeite mee?

Omdat het echt makkelijker is een probleem op te lossen dan een mogelijkheid te realiseren. Een probleem is weliswaar vervelend, maar heeft de prettige eigenschap, dat het uit zichzelf zegt dat er iets moet gebeuren. Er is noodzaak samen te werken en juist dat samenwerken vinden we eigenlijk heel leuk.

Een probleem is dus een bindend element en van het oplossen krijgen we natuurlijk ook nog eens een goed gevoel!

Mogelijkheden daarentegen kosten veel meer moeite, die moet je echt creëren. Geen enkele mogelijkheid eist alle aandacht op en houdt het zo goed vast als een probleem.

Hoe belangrijk is het dat ik mijn focus verleg van problemen naar mogelijkheden?

Heel belangrijk, want wat er op het spel staat is of je je eigen leven leidt, of dat je geleefd wordt. Als je in de maalstroom mee blijft gaan, dan ben je een natuurverschijnsel dat bij geboorte opkomt, een tijdje ronddoelt en dan roemloos, gezichtsloos, karakterloos en identiteitsloos weer verdwijnt.

Het is overigens niet zo dat je er altijd achter komt dat je het anders wilt gaan doen. Conclusie kan ook zijn dat je op de goede weg bent, dan ben je een geluksvogel! Je winst is dan dat je er vanaf dat moment heel bewust van bent.

Welke grote filosofen kunnen mij in dit proces begeleiden?

De grootmeester op dit gebied is René Descartes (1596-1650).

'Ik denk dus ik ben'.

Exact. Descartes heeft een twijfelexperiment gedaan en 'ik denk dus ik ben' was de uitkomst daarvan. Hij heeft een handboek geschreven met een zes-stappen-plan. Daarin beschrijft hij hoe je in zes dagen uit je dagelijks bestaan kan stappen, verantwoord kan twijfelen zonder jezelf daarbij te verliezen, om vervolgens 'verrijkt' weer terug te keren naar je dagelijkse leven.

Welke zes stappen zijn dat?

De eerste dag begin je je helemaal de ziekte te twijfelen. Ga ik wel of niet op vakantie? Vind ik mijn baan en mijn relatie nog wel leuk? Uitgangspunt is dat je niet stopt met twijfelen. Je gaat door totdat je echt helemaal niets meer zeker weet.

Dag twee?

Totaal leeg getwijfeld, ontdek je dat er nog wel iets zeker is, namelijk jijzelf! Je beseft dat je weliswaar een stap in de leegte hebt gezet, maar dat die leegte niet leeg is, want JIJ staat daar!

Je ontdekt en ontmoet jezelf.

Ja letterlijk: Ik denk dus ik ben. Je ontmoet jezelf als het begin van een door jezelf geleefd leven. Wat vind IK nu echt van mijn ouders, mijn baan, mijn relatie? Bij alles wat je voorheen vanzelfsprekend deed en vond, vraag je je af of je het nog wel zo ziet en wilt.

Wij, mensen, hebben moeite de situatie van vrijheid en mogelijkheden het hoofd te bieden

De derde dag?

Je beseft dat je een reden had om even afstand te nemen van je dagelijkse leven. Je zat in een onaangename situatie of miste iets. Missen is iets gek. Je voelt dat je iets niet hebt, wat er wel zou moeten zijn, maar je weet niet wat het is. Verlangen zonder te weten waarnaar.

Hoe kom ik er dan achter wat ik mis?

Het is van levensbelang dat uit te zoeken, anders blijf je ronddolen. Je moet eerst onderzoeken hoe dat gevoel van gemis in elkaar zit. Is het een treurig of nieuwsgierig gevoel? Bij een treurig gemis werk je naar een ander doel dan bij een nieuwsgierig gemis. Als je dat weet, kun je gericht zoeken. Je bent op zoek naar iets dat nu nog geen deel is van jouw leven in het streven naar een beter, volmakter leven.

Vraag is: hoe realistisch is dat?

Om die reden bouw je een veiligheidsmechanisme in. Je geeft jezelf toestemming naar een volmakter leven te streven, maar niet om dat wat je tot nu toe hebt opgebouwd af te breken. Niet voordat je zeker weet dat het geen hersenschim is wat je najaagt.

Dag vier.

Je gaat je 'wil' onderzoeken. Wat is jouw wil nou eigenlijk? Achter alles wat je wilt, zit een drang tot verbetering.

Dat lijkt me het moeilijkste gedeelte, hoe kom je erachter wat je werkelijk wilt?

Descartes geeft nooit letterlijk het antwoord op deze vraag, maar biedt wel een beslissingsstructuur aan. Vraag is vooral waar gaat het steeds mis, waardoor ik niet datgene doe dat ik écht wil?

En... waar gaat het doorgaans mis?

Bij overhaasting of juist bij uitstel.

Van uitstel komt afstel. Van uitstel komt gewoon geen deelname. Je moet dus op een gegeven moment beslissen, maar niet te overhaast. Kortom leren wat het juiste moment is om een besluit te nemen.

De vijfde dag?

Descartes stelt je gerust dat je door al dat getwijfel niet bang hoeft te zijn jezelf te verliezen.

Je zou namelijk kunnen betwijfelen of de wereld wel bestaat en of jijzelf überhaupt wel bestaat. Feit is dat wij een wereld kunnen bedenken en dat valt niet te betwijfelen. Ik denk dus ik ben. De wereld bestaat en het leven heeft zin. Na een lange weg kun je je weer opmaken voor het leven zoals je die achter je hebt gelaten.

De laatste dag?

Dan realiseer je dat je op de eerste dag twijfelend bent weggegaan, geen idee waartoe het zou leiden. Vervolgens heb je jezelf als denkend en willend persoon leren kennen. Op de vijfde dag kreeg je de wereld terug en op deze laatste dag zet je al je voornemens op een rij. Je kijkt op een nieuwe manier tegen dingen aan en op basis daarvan maak je nu je keuzes.

Wij streven dus naar een volmaakt bestaan, een ideale samenleving. Geloof jij daarin?

Volgens mij is dat een noodzaak voor het samenleven. Het verbeteren van omgangsvormen van de mensheid. Letterlijk het leren omgaan met elkaar. We zijn met z'n zes miljarden en de problemen die er zijn, kunnen we alleen oplossen als we goed samenwerken en samenleven. Als je ziet met welke wereldproblematiek we moeten dealen...

Wij zouden als beschaving ook eens op vakantie moeten gaan om te kijken of we goed bezig zijn!

Ik geloof dat het kan, een ideale samenleving, maar ik zeg niet dat het lukt. Als het ons niet lukt, dan gaan we met z'n allen naar de klote.

En als het wel lukt? Dan hebben we ons doel bereikt, we leiden een probleemloos bestaan en daar worden we dan weer ongelukkig van!

Een ideale samenleving betekent balans tussen activiteit, gewoon werken en reflectie, erover nadenken. Die balans hebben vorige beschavingen nooit bereikt, omdat zij zijn blijven steken in het gemakkelijke idee dat als je maar problemen oplost, dat het dan wel goed komt.

Dat is niet zo. Je moet leren leven vanuit mogelijkheden, niet vanuit problemen. Dat is dé opgave.

Is dat ons doel hier?

Als wij met zijn allen vakantie kunnen vieren is er hoop voor de mensheid.